

JUGOSLAVENSKO DRUŠTVENO UREĐENJE U SVJETLU SOCIJALNE NAUKE CRKVE

Dr. Josip Sabol, Darmstadt

Poznato je da katolička socijalna nauka (*kšn*) osuđuje i privredni sistem liberalizma i privredni sistem marksističkog socijalizma. Prvi zbog individualizma, drugi zbog kolektivismu. Ne bi bilo ništa neobično da *kšn* zauzme pozitivni stav prema radničkom samoupravljanju odnosno prema samoupravnome socijalizmu. On, naime, sugerira pomisao da se tu radi o trećem putu u određivanju privrednih i društvenih odnosa. U tom je smislu ovaj jugoslavenski eksperiment, otprilike prije 20 godina, bio na Zapadu prihvaćen s velikim simpatijama i kod neomarksista i općenito kod lijevičarskih društvenih snaga izazvao nadu o mogućoj revitalizaciji marksističke vizije svijeta. U isto vrijeme morala je jugoslavenska javnost primati prijetnje i optužbe zbog revizionizma od komunističkih partija istoka.

Kšn nije dosad zauzela nikakav stav prema samoupravnome socijalizmu. Razlog možda treba tražiti u tome što ona tradicionalno ne zauzima stav prema društvenom razvoju koji se nalazi u eksperimentiranju, ali možda i u tome - to mi se čini vjerojatnije - što se *kšn* sama shvaća kao ona socijalna teorija koja stoji između individualizma i kolektivismu, dakle kao vrsta trećeg, srednjeg puta između dvaju ekstrema. Teoretičari kršćanske društvene nauke tu i tamo ovo izričito kažu. Nadam se da će ovo moje izlaganje pokazati opravdanost ili neopravdanost ove misli.

PRIVREDNO DRUŠTVO KAO PITANJE SOCIJALNE ETIKE

Svakako katolička socijalna nauka sadrži dovoljno načela i normi na osnovi kojih možemo osvjetliti i kritički analizirati samoupravno privredno društvo u Jugoslaviji. No najprije nekoliko načelnih objašnjenja. Općenito se nameće pitanje što zapravo traži socijalna etika u privrednome životu. Nisu li privreda i privredni sistem isključivo predmet misli ekonomskih znanosti? Ne radi li se tu o problemima zaposlenja, proizvodnje, kamata, kredita, deviza, poduzeća, tržišta, monopola, investicija? Na prvi pogled nije jasno zašto se Crkva zanima za privredni sistem ili što bi tu korisno mogla učiniti teološka etika. Osim toga

Vatikanski je sabor izričito priznao autonomiju područja kulture. Privreda jest djelo ljudske kulture. Na ove poluprigovore možemo ukratko ovako odgovoriti.

Čovjek u privrednoj djelatnosti proboravi gotovo najveći dio svojeg života. On je prisiljen privređivati ako hoće preživjeti, a pogotovo ako hoće dobro živjeti. Uspjeh ili neuspjeh njegova humaniteta velikim djelom ovisi o privrednoj aktivnosti. Odatle je razumljivo da nijedno drugo područje života nije tako svestrano i intenzivno pod paskom znanosti kao privredno: nacionalna ekonomija, ekonomska politika, znanost o financijama, psihologija rada, sociologija poduzeća, povijest, filozofija.

Čovjek u privredi isto tako brzo osjeti da stoji pod zakonitošću privrede: pod ekonomskim principom, pod zakonom racionalnosti, pod zakonom rentabilnosti i konkurencije. Sve ovo utječe na njegovu psihu, način mišljenja i ponašanja. Ova njegova situacija još je potenciranija u privredi kao društvenoj instituciji. Ovdje su djelotvorni, osim ekonomskih zakonitosti i idejno-ideološki činitelji na kojima je sagrađen jedan privredni sistem. Osobitost se ovdje sastoji u tome što je privreda kao sistem potpuno ili djelomično podvrgnuta državnim zakonima, što znači da ima karakter zakonske prisile. I upravo se ovdje postavlja bitno pitanje koje zadire u područje etike; kakve su naravi ti zakoni koji reguliraju privrednu djelatnost? Na kojim se ideološkim principima i normama osniva privredni sistem? Kojim ciljevima on služi? Na ova pitanja ne može odgovoriti nijedna znanost. Njihov je izvor u političkim, ideološkim, religioznim uvjerenjima, a konačno u slici čovjeka vladajuće klase ili partije. Odatle je lako zaključiti da narav privrednog sistema ovisi o političkom sistemu. Mogućnost ovisnosti seže od potpune podređenosti privrednog društva pod državnim aparatom u državnom kapitalizmu komunističkih zemalja pa do gotovo potpune neovisnosti u liberalizmu gdje je država degradirana na tzv. noćnog čuvara. Dakako, ima i umjerenih modela te ovisnosti privrednog društva i države. Gdje da smjestimo samoupravni sistem?

Zato su sljedeća pitanja bitna u vezi s prosuđivanjem svakog privrednog uređenja u svjetlu socijalne etike:

- tko određuje što će se proizvoditi i u kojoj mjeri?
- kako se provodi alokacija faktora proizvodnje?
- na kojim se principima i kriterijima obavlja podjela nacionalnog dohotka? Koliko se od toga odvaja za privatnu potrošnju, a koliko za reinvesticije, amortizaciju i sl.

U odgovorima na ova pitanja dolazi do izražaja narav države: imaju li građani posla s apsolutističkom, totalitarističkom, despotskom ili pak slobodarsko-demokratskom državom. Za građane to doslovce ima životnu važnost. O naravi države, naime ovisi hoće li njihovi prostori za moralno-humani razvoj biti uži, širi ili uopće nikakvi. Ali još nešto. Ovdje se također odlučuje hoće li jedan privredni sistem biti u stanju ispuniti svoju naravnu funkciju: zadovoljiti osnovne materijalne i opće kulturne potrebe građana ili ne.

S kršćanskog stajališta također je vrlo važno u kakvom državnom uređenju kršćanin mora živjeti. Katolička socijalna nauka posebno ističe relevantnost

političkog i privrednog uređenja za »vječni spas«. Zato je važno poznavati kriterije na osnovi kojih je moguće prosuđivanje etičke i naravne dobrote jednog društveno-ekonomskog uređenja. Time ne mislim reći da je privredno uređenje kao takvo moralno ili nemoralno. Samo ljudi i njihovi postupci mogu se proglasiti moralnima ili nemoralnima. Privredni sistemi materija su moralno-etičkog procjenjivanja samo u tome smislu što oni kroz svoje strukture pružaju veće ili manje prostore, veću ili manju napast – psihološku prisilu – za kršenja moralnog reda od privrednih subjekata. Nepoznato je da npr. u privrednim sistemima bez privatnoga vlasništva, komunističkim sistemima, izrazito cvjeta korupcija svake vrste. Najnovija otkrića iz Sovjetskog Saveza o korupciji velikih razmjera dokaz su za to. Razlog nije u tome što su ljudi tamo manje moralni nego, recimo, ljudi u privredi slobodnog tržišta s privatnim vlasništvom. Razlog treba tražiti u tome što je jedan privredni sistem sposobniji kanalizirati i minimalizirati zloupotrebu privredne moći odnosno negativne osobine čovjeka – pohlepu za blagom i moći, ekonomsku zavist s pomoću prikladnih mehanizama. Iskustvo uči da je slobodna konkurencija tržišta npr. neusporedivo djelotvornija, a k tome i mnogo jeftinija kontrola ljudskog egoizma nego što je to kontrola preko državne birokracije. Razlog je jednostavan. Na slobodnom tržištu ne mogu se potrebni podaci za proizvodnju, npr. cijene, manipulirati u korist ove ili one grupe producenata ili socijalnog sloja. Tu mogućnost imaju planeri državne birokracije u komunističkim zemljama. I oni bi zaista morali biti pravi sveci pa da ne iskoriste priliku napasti. Svetaca je malo na svijetu. U tom je pitanju danas ostao bez uspjeha i socijalistički odnosno komunistički preobražaj društvenih struktura. To navodim i zato da bih podsjetio na načelnu razliku u shvaćanju čovjeka između katoličke socijalne nauke i marksističke filozofije. Katolička socijalna nauka uvijek je isticala prioritet moralne obnove čovjeka pojedinca pred reformama struktura. Marksistička je teorija očekivala novog, boljeg čovjeka kao produkt izmijenjenih društvenih struktura, u prvome redu ukinućem privatnog vlasništva nad proizvodnim sredstvima. Dvije kontrarne filozofije, dva kontrarna pokušaja da se iz čovjeka učini jedno moralno biće. Čovjek se pokazao otpornijim na jedne i druge terapije nego što su to teoretičari mislili, s jednom bitnom razlikom. Katolička crkva i katolička socijalna nauka nikada nisu tvrdile da one mogu stvoriti novog čovjeka. Crkva se oduvijek smatra samo posrednicom Onoga koji ima moć pretvoriti »kamenno srce čovjeka u mesnato«. Socijalisti svih vrsta, ekstremno marksisti, smatrali su se moćnima da učine nemoguće: novog čovjeka. Nikada u povijesti nije to čovjek pokušao, izuzev u ničijoj zemlji, što nazivamo utopija. Odakle ta strahovita samosvijest jedne grupe ljudi? Zapravo jednog čovjeka? Čarobna riječ glasi: znanost. Marx je izrugivao socijaliste kršćanske ili druge provenijencije: Proudhona, Saint Simona i dr., nazivajući ih utopistima. Svoj je socijalizam nazvao »znanstvenim« jer je vjerovao da je otkrio zakone povijesti, principe za novi svijet i novoga čovjeka. Nasljednici su se dali na posao. Rezultat? Nakon 70 godina povukao je g. Gorbačov na 27. sjednici KPSS 1986. sljedeću bilancu o čovjeku: »Mi smo s pravom uznemireni zbog svake vrste pogrešaka, zbog njihovih uzročnika – ljudi koji zapuštaju svoje dužnosti, koji su hladnokr-

vni prema interesima društva: sve su to lijenčine, lakomci, klevetnici, oni koji uzimaju mito, filistri. A ipak oni žive i rade u jednom konkretnom kolektivu, u jednoj određenoj organizaciji, u jednom selu ili gradu, a ne negdje odvojeno od nas. Tko drugi nego kolektiv zadužen je tim ljudima objasniti da je u našem radničkom društvu svatko zadužen da radi bez greške i da striktno živi po normama socijalističkog društva koje su za sve jednake. Što i tko ga u tome sprečava?« To zvuči više na rezignaciju nego na optimizam. Ili se pak tu radi o dubljoj spoznaji da se čovjek ne može promijeniti ni s pomoću znanstvenog socijalizma? Prekasno, rekao bih, za one milijune ljudi, koji su svoju volju da ostanu samo ljudi, a ne ljudi svestrano razvijene socijalističke ličnosti, platili životom. Zato možemo g. Gorbačovu željeti samo uspjeh u tom novom usmjerenju za dobrobit realističnog čovjeka. Svi smo mi postali realističniji i skromniji što se tiče uspjeha i obećanja sa strane znanosti. Etičko-moralne vrednote slobode, jednakosti, solidarnosti te moralne vrline čovjeka ne mogu biti plod znanstvene kalkulacije. Još manje jedne misaone konstrukcije raznih teorija, uključujući tu i razne vrste nacrtu političkih teologija u našoj Crkvi. Time ne mislim reći da ne trebamo raditi na stalnom usavršavanju svijeta i čovjeka. Vatikanski sabor traži od nas kršćana to kao dužnost. Ono što danas čovječanstvo treba, to su pokušaji rješenja konkretnih pitanja na osnovi kritičke racionalnosti. Teorijske vizije boljeg svijeta u budućnosti u tom nastojanju malo koriste.

RADNIČKO SAMOUPRAVLJANJE KAO PITANJE SOCIJALNE ETIKE

Time sam došao do konkretnog pitanja o našem društvenom uređenju. Dosad iznesene misli pokazuju bar površinski da je opravdano da se socijalna etika bavi samoupravnim socijalizmom. On je, naime, s jedne strane, teorijski model humanističko-emancipacijskog karaktera na osnovi marksističke filozofije, a, s druge, radničko je samoupravljanje institucija privrednog društva u svrhu organiziranja produkcije i reprodukcije na osnovi ekonomske teorije. Time radničko samoupravljanje sadrži etičku dimenziju dobrote čovjeka i društva, kao i dimenziju ispravnosti na kojoj počiva dobrota jednog privrednog sistema. Jednu i drugu dimenziju pokušat ću sada osvjetliti kritičkom analizom s pomoću katoličke socijalne nauke. Ovo odvajanje jedne dimenzije od druge ima samo metodičku svrhu. U stvarnosti obje su dimenzije cjelina u međusobnu odnosu uvjetovanosti.

Moj konkretni cilj glasi: pokazati u kojoj mjeri postoji konvergencija i konformitet između katoličke socijalne nauke i teorije i prakse samoupravljanja. Ili negativno rečeno: koji elementi samoupravljanja kao društvene institucije nisu kompatibilni s katoličkom socijalnom naukom. Dakako, ovdje se ne može raditi o potpunosti ove materije.

O identitetu ne može biti ni govora jer posve kršćanskog privredno-društvenog sistema nema, kao što nema ni kršćanske države. Ako je ona jednom postojala, onda to nije bila kršćanska nego klerikalna država. Velika razlika! Zato izjava kao »samoupravno društvo je kršćansko društvo«, nema pravog

smisla. Ali ima smisla pitanje može li kršćanin biti za samoupravno društvo. On je aktivan u tom društvu pa mu nije svejedno može li mirne savjesti biti subjekt toga društva ili bi pak posve drukčije radio kad bi imao alternativu. Stručno bismo rekli da li da se osjeća samo legalistički povezan s ovim društvom ili pak i moralno iz uvjerenja da je taj sistem »dobar« i pogodan za ostvarenje ne samo opće ljudskih vrednota već i kršćanskih.

Načelno je sigurno točno da se nitko ne može smatrati dobrim kršćaninom-katolikom ako se ne trudi dati svoj doprinos da bi se u ovom društvu ostvarile vrednote osobne slobode, pravednosti, blagostanja, jednakosti i mira. To je pragmatička odluka donesena iz kršćanskog etosa i kršćanske zaduženosti prema Bogu i bližnjemu. Na racionalno prijanjanje uz taj sistem mogu i kršćanina »siliti« samo argumenti po principu dovoljnog razloga. Kao dovoljan razlog za racionalnu odluku nisu dostatne izvrsno formulirane ideje i vrednote koje bi to samoupravno društvo trebalo ostvariti. Marksistička ideologija upravo je odatle crpila revolucionarni zanos što je obećala da će slobodu, jednakost, pravednost, koje su u građanskoj državi tobože samo na papiru, formalno, da će ih dakle, država »diktature proletarijata« materijalno, stvarno ostvariti. »Čovjek neće imati pravo na privatno vlasništvo, on će biti vlasnik. Neće imati pravo na slobodu, on će biti slobodan.« Tako je komentirao Marx ljudska prava u Ustavu nakon francuske revolucije. (1789).

Zato se socijalistička država mora na to podsjetiti i u tom svjetlu prosuđivati te vlastite normativnosti. To znači za racionalno prosuđivanje da se društveno-privredna stvarnost jednog sistema podvrgne svestranoj kritičkoj analizi na osnovi znanstvenih spoznaja iz ekonomije i teorije društva. Ja ću to sada pokušati bez pretenzije na potpunost.

Teorija i praksa samoupravljanja u svjetlu principa supsidijarnosti katoličke socijalne nauke

Princip supsidijarnosti zapravo je socijalno-teorijska izrada kršćanske slike čovjeka. On je princip slobode kršćanskog gledanja na društvo i čovjeka i kao takav obrana pojedinca i socijalnih grupa pred apsolutističkom i totalitarnom državom. Izrada ovog principa povijesno je i nastala kao reakcija na tendenciju duha vremena prema totalitarizmu u Evropi u obliku boljševizma, fašizma i drugih socio-političkih pokreta. Sjetimo se: Staljin je već na vlasti, Hitler sa svojom Nacional-socijalističkom partijom stoji pred preuzimanjem vlasti. Gledano u okviru globalnog razvitka evropske političko-filozofske misli, spomenuti pokreti znače reakcionarni pokušaj slabljenja ili negacije kulturno-političkog razvoja humanističko-kršćanske Evrope.

Bitnost tog humanističko-kršćanskog pokreta sastojala se u slobodama čovjeka i socijalne pravde u jednoj državi koja treba služiti čovjeku, a ne obratno. Zato je princip supsidijarnosti s pravom nazvan antitotalitarnim principom s potpunom aktualnošću i nakon drugoga svjetskoga rata kada je totalitarizam u obliku staljinizma zadobio međunarodni karakter. Zato mi se čini da je za razumijevanje ideje samoupravljanja važno spomenuti da je ona nastala, bila

moгуća da se misli i planira tek nakon loma između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza. Taj se lom može u toj perspektivi vrednovati kao čin protiv međunarodnog totalitarizma, bez obzira na njegove motive. Ideja i teorija samoupravljanja može se u toj perspektivi prosuđivati kao početak udaljavanja od struktura države, sagrađene na totalitarnoj ideologiji marksizma-lenjinizma-staljinizma. Zato je bilo konsekvantno od teoretičara socijalizma u nas da su u modelu samoupravljanja, prema kojemu sudu, našli alternativu etatizmu i time ponovno otvorili vrata prioritetu slobode pred duhovnim kmetstvom, prioritetu čovjeka – osobe pred kolektivom. Ovo se može razložno vrednovati kao vraćanje k tradiciji stare Evrope, ali isto tako kao politička volja nastavljavanja daljnjeg razvoja humanističko-kršćanske ideje slobode i jednakosti čovjeka. U toj perspektivi prosuđujem teoriju samoupravljanja pozitivno. Još jedna povijesna činjenica zavređuje da se ovdje spomene. Teorija i ideja samoupravljanja bile su djelo užega kruga političkog vodstva Jugoslavije. Ono je bilo voljno tu ideju provesti na politički način svim državnim sredstvima. Dakle, jedna vrsta reforme odozgo, bez potrebne materijalne baze. Praktično se time političko vodstvo udaljilo od historijskog materijalizma Marxove koncepcije koje osnovna teza glasi: Stvarni životni odnosi, tzv. materijalna baza, uvjetuje svijest, a ne obratno. Formiranje društva mora doći odozdo, od postojećih duhovnih i materijalnih snaga. Samo se tako mogu izbjeći nužna prisila odnosno državni teror. Ovo napominjem zato što je katolička socijalna nauka i protiv oktroiranja jednog etički relevantnoga društvenog nacrtu i protiv svake vrste determinizma: bilo evolucionističkog bilo biologističkog bilo pak materijalističkog. Ako, dakle, teorija i praksa samoupravljanja znače negaciju historijskog materijalističkog determinizma, onda to možemo procijeniti kao konformno sa socijalnom naukom Crkve.

Što se tiče samoga teorijskog modela samoupravljanja, kakav on danas postoji, htio bih iznijeti jednu kritičku primjedbu načelne naravi. Po svemu se čini da je praksa samoupravljanja zadobila posve ekonomistički karakter. Deetatizacija i decentralizacija, primarno zamišljeni kao instrument u službi dealijenacije, danas se gotovo isključivo shvaćaju kao pokretač efikasnijeg procesa proizvodnje. To je neka vrsta odgovora na pitanje kako ljude motivirati da postanu što produktivniji. Meni se čini da se tu radi, vjerojatno nesvjesno, o svođenju čovjeka na faktor proizvodnje. To moramo kritizirati, jer je za katoličku socijalnu nauku čovjek svrha i središte društveno-privrednog života, i to u svojem totalitetu, a ne samo kao proizvođač ili potrošač. Samoupravna praksa ne smije stati kod privredne dimenzije života. Ona mora zahvatiti kulturne i političke dimenzije. Sloboda na privrednom području kao plod i namjera samoupravnog sistema mora voditi k pitanju o slobodi uopće. To traži logika stvari. Ekonomska sloboda bez političkih sloboda slična je čovjeku slijepcu koji mora izaći iz šume. Ili drugi primjer: konju kojemu smo svezali noge pa ga udaramo što ne trči. Ovamo pripada u javnosti vođena diskusija o ulozi i funkciji države kao ustavno-pravnog okvira jednog samoupravnog društva, punog heterogenih interesa i konflikata. Protivnici samoupravnog sistema predbacivali su mu anarhizam, odnosno da on nužno vodi u anarhiju. Slično

se predbacivalo i principu supsidijarnosti. Ovi prigovori imaju opravdanje u samoj stvari. Ako postoje mnoge privredne, društvene, kulturne jedinice kao socijalna tijela za sebe, a upravo je to rezultat ostvarene samoupravne teorije odnosno ostvarenog principa supsidijarnosti, postavlja se pitanje o jednoj nadjedinici kao instituciji jedinstva i socijalnog mira. Drugim riječima, postavlja se pitanje o državi. Konkretno, o pitanju odumiranja države, kako to marksistička teorija očekuje, i o ontološkoj nužnosti države, ako to naučava katolička socijalna nauka. Mislim da je teza o odumiranju države nerealna jer je protiv svakog iskustva. Tračak realnosti ta teza ima samo utoliko što teoretičari marksizma misle da će to odumiranje trajati vrlo, vrlo dugo. U tom bih slučaju rekao: ne samo da je ta teza nerealna, ona je i vrlo opasna s obzirom na činjenicu da odumiranje izaziva grčeviti otpor odumirućih, to efikasnije što su odumirući još uvijek na vlasti. Ne. Iza te teze krije se nešto posve drugo.

Nužnost i potreba za državom koja dobro funkcionira pokazat će se odmah na sljedećem pitanju koje želim obraditi: na pitanju slobodnog tržišta u samoupravnom sistemu.

Slobodno tržište, samoupravni sistem i katolička socijalna nauka

Već sam spomenuo da se rasprava o krizi našeg društva gotovo isključivo vodi ekonomistički, tj. ona se objašnjava ekonomskim pojmovima i činiocima. Gotovo se ne osjeća i ne čuje onaj ideološki patos kojim su ispunjene tisuće i tisuće stranica teorijskog pripremanja i obrazloženja samoupravljanja. Gdje je tome razlog? U obliku jedne teze zvuči to ovako: »samoupravljanje u sadašnjem obliku ima svoja unutrašnja ograničenja koja... rađaju pojave slične onima kojih smo se htjeli osloboditi ukidanjem administrativnog sistema upravljanja. To su: nesklad u privrednim tokovima, pogoršavanje kvalitativnih indikatora privređivanja, nedovoljna ekonomska motivacija nosilaca privredne aktivnosti.« (Str. Popović, Ogled o privrednom sistemu Jugoslavije, Zemun 1984, 28). Iz ove konstatacije zaključujem da ni administrativni, ali ni samoupravni sistemi nisu ispunili očekivanja ideološke dimenzije marksističke izgradnje društva, naime stvaranje novog čovjeka. Zato se jednostavno ta dimenzija izostavlja iz rasprave o mjerama svladavanja krize i traži se pomoć u posve ekonomskim mehanizmima, kao što su slobodno tržište, princip racionalnosti i rentabilnosti i dr. Ove ideje dolaze od najvećeg broja naših ekonomista i praktičara. Oni znaju o čemu govore. Ali tragika je ovih racionalnih prijedloga u tome što se oni ne slažu s postojećom marksističkom dogmatikom u kojoj je slobodno tržište sa svim svojim elementima udareno anatemom jer ono tobože vodi u anarhiju. Ovaj strah bio bi opravdan ako se pod slobodnim tržištem razumijeva prostor samovolje u stilu apsolutnog ekonomskog liberalizma. On je već davna prošlost! Zato se mora zajedno sa slobodnim tržištem misliti i država kao institucija općeg reda i zajedničkog dobra. Ona bdije nad tim da humanum, dakle, etička dimenzija privrednog društva, ne padne pod kotače mašinerije tržišta i ekonomskih zakona. Tu leži razlog što katolička socijalna nauka zagovara slobodno tržište pod uvjetom da se ono odvija pod režijom države, utemeljene

na socijalnim, pravnim i liberalnim principima. One političke snage u nas koje se zauzimaju za slobodno tržište iz uvjerenja da samoupravnog sistema nema bez slobodnog tržišta smjele bi se s pravom pozivati na katoličku socijalnu nauku. Drugim riječima: ako bi se samoupravni sistem u nas zaista statuirao na osnovi slobodnog tržišta, u tom slučaju i u tom vidu mogli bismo govoriti o konvergenciji između samoupravljanja u nas i katoličke socijalne nauke. Za ovu tvrdnju evo nekoliko dokaza.

1. Slobodna je konkurencija opravdana i korisna

Slobodnu konkurenciju katolička socijalna nauka opravdava iz sljedećih razloga: konkurencija potiče na vlastitu inicijativu, pospješuje slobodu izbora i odlučivanja, jača samoodgovornost i daje mogućnost napredovanja u poduzetnosti; kreativni dar kombinacije, realnu fantaziju, otkrivanje tendencije budućeg razvitka, talent u koordiniranju. Gdje nedostaje privatna inicijativa pojedina, politički gledano ondje vlada tiranija. (MM, br. 57). Konkurencija u sposobnostima jamči pravedne plaće, dakako, uz uvjet da između ponude i potražnje vlada potpuna konkurencija. Konkurencija prisiljava na modernizaciju i inovaciju.

2. Bez privatnog vlasništva nema privredne slobode

Ovi argumenti i razlozi sigurno govore u prilog jednog samoupravnog sistema na osnovi slobodnog tržišta. Ipak, u slučaju da se ovaj vid zaista ostvari u nas, ne bismo smjeli tvrditi da između samoupravnog sistema i katoličke socijalne nauke vladaju konformitet ili konvergencija. Uzrok bitne razlike postojao bi i dalje, naime pitanje o privatnom vlasništvu, i to također nad sredstvima za proizvodnju. To je pitanje za katoličku socijalnu nauku toliko važno da možemo reći, kad bi ovdje mogle postojati dogmatske definicije, da bi to bez sumnje bila prava dogma katoličke socijalne nauke. Mislim, posve s pravom, jer su već i oni koji su iz ideoloških razloga ukinuli privatno vlasništvo, uvidjeli da su počinili veliko nasilje na čovjeku. Time nisu samo naškodili onoj nekolicini tzv. kapitalista nego cijelom narodu ili narodima, kako iskustvo pokazuje. Zato da odmah formuliram kratko i jasno: dokle god samoupravni sistem bude počivao na isključivo državnom ili društvenom vlasništvu (što se tiče i sredstava za proizvodnju), ostat će u dijametralnoj suprotnosti s katoličkom socijalnom naukom i kršćanskim shvaćanjem čovjeka i društva.

Obrazloženje:

Privatno je vlasništvo u nauci Crkve osnovno sredstvo čuvanja osobne slobode i samoodgovornog vođenja života. Ono je temeljno pravo koje vrijedi u svako vrijeme i koje je utemeljeno u samoj naravi stvari (MM 109). Privatno je vlasništvo kao »neka vrst produžetka ljudske slobode«. Ono »pruža bezuslovno potreban prostor za samoodgovorno oblikovanje osobnog života svakog pojedinca i njegove obitelji. Ono potiče na preuzimanje zadataka i odgovornosti« i time se ubraja »k pretpostavkama građanske slobode« (GS 71, MM 111).

Jasnije se o ovom pitanju ne može govoriti. Argumenti su za svakog čovjeka dobre volje gotovo evidentni. Isto je tako razumljivo kada crkvena socijalna nauka to pravo na privatno vlasništvo veže uz socijalnu komponentu. »Bog je stvorio zemlju sa svim što je na njoj na upotrebu svim ljudima i narodima.

Zato moraju ova stvorena dobra biti svima na korist...« (GS 69, RN 7). Pravo na privatno vlasništvo nije zbog toga za nikoga »jedno bezuslovno i neograničeno pravo« (PP 23, LE 14). Crkvena socijalna nauka brani ovako beskompromisno privatno vlasništvo iz još jednog načelnog razloga: iz autonomnosti društva od države. To znači ništa drugo nego da društvo, a to su grupe ljudi kao privrednici, to su grupe ljudi kao religiozne zajednice, to su grupe ljudi kao umjetnici itd., mora ostati načelno neovisno i slobodno od državne kontrole, državnog reglementiranja. Privreda, kao i svako drugo područje ljudske djelatnosti, nije po svojoj naravi nikakva državna tvorevina. Ona je prakticirani život slobodnih pojedinaca i slobodnih udruženja ljudi sa svrhom da oživotvore svoje ekonomske sposobnosti, svoje umjetničke sposobnosti, svoje religiozne sposobnosti. Tragične posljedice za ovako shvaćeno društvo – tako ga shvaća katolička socijalna nauka – nastale su s poistovjećivanjem društva s državom u tzv. teoriji identiteta kojoj je Rousseau začetnik, a teorijski i na žalost, praktički, vrhunac je doživjela u marksističkoj teoriji i praksi. Riječ »društvo« teorijska je konstrukcija s pomoću koje jedna grupa iz toga društva prakticira svoju političku volju kao da je ona politička volja svih ostalih grupa. Tako su sva područja života stavljena pod blagoslov ili prokletstvo politike, izgubivši slobodni zrak za disanje na način umjetnika, znanstvenika, religioznog genija. Apsolutiziranje političkog, ekonomskog, biološkog, racionalnog, religioznog ili teološkog jedva može biti koristan doprinos za rješenje strahovitih problema čovječanstva. Vatikanski sabor i katolička socijalna nauka čine naprocjenjivu službu čovječanstvu sa svojom naukom o autonomiji područja ljudske kulture. Ja mislim da smo mi teolozi tu nauku Crkve jednostrano interpretirali kao posuvremenjivanje odnosa Crkve prema svijetu, i to u tom smislu da je Crkva napokon otpustila svijet iz svojeg tutorstva u punoljetnost. To je točno. Ali vrijeme je da mi tu nauku Crkve o autonomiji područja kulture pretvorimo u akcijski program prema van, otkrivajući u svijetu još uvijek postojeća tutorstva u ime raznih ideologija koje ugrožavaju autonomiju, tj. punoljetnost čovjeka pojedinca ili društvenih skupina.

U tome smislu ima ideja samoupravljanja u privredi potpunu podršku katoličke društvene nauke. Prema katoličkoj društvenoj nauci, etička dobrota jednog društveno-ekonomskog sustava ovisi o tomu je li on sposoban jamčiti i ubrzavati takve društveno-kulturne odnose među ljudima da bi ljudi mogli živjeti u miru, da bi bili ravnopravni, da bi mogli postići socijalnu pravdu, da bi vladali istinoljubivost, međusobno poštovanje i moguće materijalno blagostanje.

Ne može se reći da naš društveno-ekonomski sustav udovoljava ovim načelima i normama.

Usprikoš tome smatram da ideja samoupravljanja ima mjesto među suvremenim socijalnim idejama i zaslužuje da se o njoj ubuduće unutar kršćanske društvene misli razmišlja kao o jednom od mogućih praktičnih ostvarenja čovjekove želje za samostalnošću, samoodgovornošću i solidarnošću. To, naime, odgovara kršćanskoj slici čovjeka.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Autor entwickelt eine kritische Auseinandersetzung mit dem System der Arbeiterselbstverwaltung Jugoslawiens aus der Sicht der katholischen Soziallehre. Er verweist konkret auf die unversöhnlichen Unterschiede wie auch auf die konsensfähigen theoretischen Positionen zwischen den beiden Theorien. Solange die Konzeption der Arbeiterselbstverwaltung ideologisch auf dem Marxismus-Leninismus beruht, wird sie ihre humanitäre Option unmöglich einlösen können. Der Autor weist nach, daß die Theoretiker der Selbstverwaltung einen gewissen Abstand von den marxistischen Positionen in der Tat vollzogen haben, jedoch sie blieben auf dem halben Weg stehen. Gerade dieses Zögern kann für den praktischen Mißerfolg der Selbstverwaltung verantwortlich gemacht werden. Die gewollte Verwirklichung der freien Entscheidung im Bereich der Wirtschaft, speziell in Betrieben, ohne eine allumfassende politische Freiheit des Individuums und ohne eine wirtschaftliche Freiheit aufgrund des Privateigentums bleibt eine Illusion. Diese Botschaft ergeht von der katholischen Soziallehre an die Theoretiker und Praktiker der Arbeiterselbstverwaltung in Jugoslawien.